

Turizmin Çevre Üzerinde Yarattığı Etkiler: Pamukkale Örneği

Tourism Impacts on Environment: The Case of Pamukkale

Serkan BERTAN*

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Knıklı Kampusu, 20020 Denizli

E-posta: sbertan@pau.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi : 06 Nisan 2009

Birinci düzeltme : 02 Haziran 2009

İkinci düzeltme : 09 Haziran 2009

Üçüncü düzeltme : 23 Temmuz 2009

Kabul : 26 Temmuz 2009

Anahtar sözcükler:

Turizmin etkisi

Çevre

Pamukkale, Denizli

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted : 06 April 2009

Resubmitted : 02 June 2009

Resubmitted : 09 June 2009

Resubmitted : 23 July 2009

Accepted : 26 July 2009

Key words:

tourism impact

environment

Pamukkale, Denizli

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; turizmin çevre üzerinde etkileri ile turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla, bir termal turizm destinasyonu olan Pamukkale yöresinde anket çalışması yapılmıştır. Turizmin çevre üzerindeki etkilerinin değişken kümelerini belirlemek amacıyla faktör analizi uygulanmış ve turizmin çevre üzerindeki etkileri ile turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki, çoklu regresyon analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi ile turizmin çevre üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiyi, turizmin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Turizmdeki gelişmelerin desteklenmesini en iyi açıklayan bağımsız değişken olarak, turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri ortaya çıkarmakta, bunu olumsuz etkiler izlemektedir.

ABSTRACT

This article investigates the relationship between tourism impacts on environment and residents' support for tourism development. For this purpose questionnaire technique was used, as data-collecting method in Pamukkale, which is a thermal tourism destination. Factor analysis was done, to determine variable of tourism impacts on environment and multiple regression analysis was used for the relationship between tourism impacts on environment and residents' support for tourism development. The result of the study indicates that positive and negative impact of tourism on environment affects the relationship between tourism impacts on environment and residents' support for tourism development. The most important independent groups of variables impacting on residents' support for tourism development are tourism positive impact on environment and negative impact on environment respectively.

GİRİŞ

Travertenleri, tarihi kalıntıları ve termal su kaynakları ile ülkemiz turizmde önemli bir yere sahip olan Pamukkale, özellikle son yıllarda termal turizm merkezleri arasında üst sıralarda yer almaktadır. Bu çalışma, Pamukkale yöresinde, turizmin çevre üzerindeki etkileri ile yöre halkının turizmdeki gelişmeleri desteklemesi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Pamukkale'ye gelen ziyaretçi sayısının her geçen yıl arttığı düşünüldüğünde, turizmin çevre üzerinde yarattığı etki daha büyük önem kazanmak-

tadır. Turizmin yarattığı etkilerin olumlu olması yönünde gösterilecek olan çabaların, yöre halkının turizmi desteklemesi seviyesini de arttıracakı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Pamukkale yöresinde turizmin çevre üzerindeki olumlu etkilerinin öne çıkarılması ve yöre halkının turizm gelişmelerini desteklemesine katkıda bulunmaktır.

Pamukkale yöresinde, yörenin farkındalığını ve değerini arttırması, imajını geliştirmesi, turistik değerlerin korunması, altyapı imkanlarını geliştirmesi gibi olumlu etkilerde bulunmakta ancak zaman zaman turistik değerlerin bilinçsiz kullanımı sebebiyle do-

ğal varlıklar ve doğal çevre zarar görebilmektedir. Gerek olumlu etkiler gerekse olumsuz etkilerin, yöre halkının turizmin gelişmesini destekleyip desteklememesi arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmış, aynı zamanda, turizmin Pamukkale yöresinin çevre unsurları üzerindeki etkisiyle ilgili, yerel yönetimler, yöre halkı ve yöredeki turistik işletmeleri ilgilendiren somut öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Turizmin çevre üzerindeki etkilerinin değişken kümelerini belirlemek amacıyla faktör analizi uygulanmış ve turizmin çevre üzerindeki etkileri ile turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki, çoklu regresyon analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle, Pamukkale destinasyonu ve turizmin çevre üzerindeki etkileri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Alan araştırmasında veri toplama yöntemi olarak kullanılan anket formunun hazırlanmasından ve uygulanmasından bahsedilmiş, bulgular kısmında ise anket yöntemi ile elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Öncelikle, demografik bulgular ortaya konmuş, daha sonra güvenilirlik testi, faktör analizi ve regresyon analizi yapılarak veriler değerlendirilmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında, elde edilen bulgular yorumlanarak somut öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

PAMUKKALE DESTİNASYONU

Termal turizm merkezleri arasında önemli bir yere sahip olan ve termal su kaynakları bakımından zengin alanların içinde Denizli ilinde yer alan Pamukkale, dünyada eş benzeri olmayan travertenlere, tarihsel kalıntılara ve termal su kaynaklarına sahip olmasına rağmen istenen turizm potansiyeline sahip olamamıştır. Pamukkale bölgesi, Hierapolis antik kenti ve kaplıcaların bulunduğu Karahayıt yöresi ile birlikte, büyük bir kültür ve turizm alanı olarak kabul edilebilir (Denizli Ticaret Odası 2007). Travertenleri yaratan karstik alanlardan çıkan sular, bünyesindeki kireç çözeltileri, buharlaşma ve sudaki karbondioksitin ayrışması sonucu, çökelerek genellikle beyaz renkte Pamukkale travertenlerini oluşturmaktadır (Semenderoğlu vd. 1993). Pamukkale UNESCO tarafından 'dünya ortak kültürel mirası' olarak kabul edilmiştir.

Termal kaynaklar bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alan Türkiye, hem geniş bir alana yayılan zengin kaynaklara, hem de yıl boyunca termal hizmetleri gerçekleştirebilme imkanına sahip olmasına rağmen, termal turizmi yeterli derecede değerlendirememektedir (Erdoğan

ve Aklanoğlu 2008). Türkiye Turizm Stratejisi'nde, turizm çeşitlendirilmesi incelendiğinde, turizm sezonunun bütün bir yıla yayılmasının, turizm ürününün çeşitlenmesine bağlı olduğu görülmüş, bu kapsamda öncelikli olarak sağlık turizmi ve termal turizm ele alınmış ve Güney Marmara (Balıkesir, Çanakkale, Yalova), Güney Ege (Aydın, Denizli, Manisa, İzmir), Frigya (Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Eskişehir, Kütahya) ve Orta Anadolu (Aksaray, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Yozgat) bölgelerinde termal turizm merkezleri belirlenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). Türkiye Turizm Stratejisi'nde, termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik, özel sektörü teşvik amacıyla kamu arazisi ve termal su tahsisleri ve termal projeler için mutlaka uzman kurum ve kişilere fizibilite etütleri yaptırılarak, termal tesisler bir kompleks şeklinde planlanarak, otel ve kür merkezleri etrafında yeşil alanlar, koşu ve gezi parkurları, eğlence mekanları düzenlenerek, imar planlarında otel+kür merkezi+kür parkı entegrasyonunun iyi kurulması amaçlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). Yatırım alanları termal su potansiyeline göre belirlenerek, termal suyun konutlarda, konut devre mülklerinde ve konut kooperatiflerinde ferdi olarak kullanımı yerine ortak mekanlarda kullanımı özendirilerek, termal turizm merkezlerinde termal turizm amacına uygun olmayan tesislere termal su kullanım izni verilmeyerek termal suyun korunması hedeflenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). Kaplıca tesislerinde mimarinin tarihsel ve yerel mimariye uygun şekilde yapılması, bu sayede özellikle dış turizm talebini artırıcı görünüm kazandırılması sağlanarak, tanıtım amaçlı broşürlerde termal tesis ve termal su varlığı ile bilinen yörelerimize ağırlık verilerek, termal turizm öncelikli teşvikler arasında yer alınarak, yabancı ülkelerdeki sağlık ve sosyal yardım kuruluşları ile ilişkiler kurularak, özel sektör ve toplumun bilgilendirilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde toplantı, seminer ve tanıtım programları yapılarak stratejilerin hayata geçirilmesi düşünülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). Pamukkale'nin de içinde olduğu, yirmiye aşkın jeotermal kaynaktan oluşan "Aphrodisya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi", termal turizmin geliştirilmesi amacıyla ülkemizdeki jeotermal potansiyeller dikkate alınarak başlatılan "Termal Turizm Kentleri Projesi" içinde öncelikli geliştirilecek bölgeler arasında da yer almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007).

Pamukkale'nin en önemli çekicilikleri termal kaynakları ve bununla birlikte doğal ve tarihsel zen-

ginlikleridir (Yüksel vd. 1999). Pamukkale’de, 268 oda, 536 yatak kapasiteli 2 adet turizm işletme belgeli otel, 788 oda, 1658 yatak kapasiteli 19 adet belediye belgeli otel ve 182 oda, 370 yatak kapasiteli 15 pansiyon bulunmaktadır. Karahayıt’ta ise 1378 oda, 2819 yatak kapasiteli 7 adet turizm işletme belgeli otel, 563 oda, 1125 yatak kapasiteli 11 adet belediye belgeli otel ve 1442 oda 2986 yatak kapasiteli 89 pansiyon bulunmaktadır. 2007 yılında Denizli ilini ziyaret eden 1.700.000 turistin, %35’i yerli, %65’i yabancı turistlerden oluşmuş, turistlerin %27’si ile, yabancı turistlerin %90’ı, Pamukkale ören yerini ziyaret etmiştir (Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2008). Denizli ilinde yer alan turizm işletme belgeli otellerin doluluk oranları, 2007 yılında %55-70 oranında değişmektedir (Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2008). 2006, 2007 ve 2008 yılları arasında Pamukkale ören yeri aylara ve yıllara göre ziyaretçi sayıları aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi, Pamukkale ören yerini ziyaret eden yabancı turist sayısında 2006 yılından itibaren bir artış söz konusudur.

Her geçen gün Pamukkale’ye gelen ziyaretçi sayısında artış yaşanmakta ve bu artışın çevre üzerinde olumlu-olumsuz etkileri olmaktadır. Bu etkilerin mümkün olduğunca olumlu etkiler olmasına özen gösterilmeli ve buna yönelik çaba harcanmalıdır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Turizmin etkisi terimi, literatürde artan bir şekilde önem kazanmıştır (Ko ve Stewart 2002). Turizmin ekonomik değerlendirmeleri hep ön planda tutulmuş, çevre üzerindeki olumlu-olumsuz bir çok baskıyı da beraberinde getirdiği ise göz ardı edilmiştir (Kahraman ve Türkay 2006). Bunun sebebi, turizmin ekonomik getirisine duyulan gereksinimin fazla olması ve turizmin ekonomik kalkınmada önemli bir fonksiyon üstlenmesidir (Kahraman ve Türkay 2006). Bulunduğu çevreyi geniş bir şekilde düzenleyen faaliyetler bütünü olarak turizmin etkisi bir çok farklı alanda genişlemektedir (Kuvan ve Akan 2005).

Sektörde artan rekabet ve değişen turist profili sonucunda çevreyi dikkate alan yaklaşımlar ele alın-

Tablo 1. Pamukkale Ören Yeri Yıllara Göre Ziyaretçi Sayısı

Yıllar	Yerli	Yabancı	Toplam	Müze kart	Ücretsiz
2006	231.200	762.200	934.400	-	-
2007	182.122	969.720	1.151.842	-	-
2008	123.415	1.092.741	1.216.156	15.477	192.057

Kaynak: www.pamukkale.org.tr

mıştır. Son zamanlarda turizmin çevre üzerinde etkilerinin önem kazanmasıyla ekoturizm çalışmaları da artış göstermiştir (Clifton ve Benson 2006). Ekoturizm çevrenin daha az zarar görmesini, çevrenin korunmasını ve korunan çevrenin gelişmesini sağlar (Ok 2006). Bu bağlamda Pamukkale’de turizmin sürekliliğinin, turizm amaçlı kullanılan kaynakların korunmasına ve geliştirilmesine bağlı olduğu söylenebilir.

Çevre problemleri çeşitlidir ve çok sayıdadır, ancak özellikle belirli çevre problemlerine dikkat etmek gereklidir (Kuvan ve Akan 2005). Turizmin çevre üzerindeki etkisi, destinasyonlardaki turizm faaliyetlerine ve ekosistemin değişik özelliklerine göre değişmektedir (Kahraman ve Türkay 2006). Turizmin çevre üzerindeki algılanan negatif etkisi; doğal kaynakların yok edilmesi, kirlilik, kültürel ve tarihsel kalıntıların zarar görmesi, algılanan pozitif etkisi ise yerel halk için faaliyetler ve yolların iyileştirilmesi, yerel halk ve ziyaretçiler için rekreasyonel fırsatı, tarihsel ve kültürel kaynakların korunmasıdır (Yoon vd. 2001). Turizmin çevre üzerindeki etkisine yönelik yerel halkın davranışları, birçok yerel halk davranış çalışmalarında çevre konusuna ilişkin olarak durum çeşitliliği ve sayısı tarafından bütünsel tutum boyutu olarak tanımlanmıştır (Kuvan ve Akan 2005). Bu araştırmaların bazıları çevre konusu ile ilgili durumları ve özel tutumları araştırırken; bazıları ise bunları genel olarak sınıflandırmıştır (Kuvan ve Akan 2005). Turizmin çevre üzerinde olumsuz etkileri olursa kendi varlığının da tehlikeye atacağı, çevresel değerlere zenginlik katarsa kendi sürekliliğini de sağlamış olacağı söylenebilir (Kahraman ve Türkay 2006).

Bu çalışmada, turizmin çevre üzerindeki etkileri iki yönden ele alınmıştır. Turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri; yöre halkı için daha çok park alanları sağlaması, çevrenin farkındalığını ve değerini artırması, bölgenin imajını geliştirmesi ve koruması, altyapı imkanlarını geliştirmesi, kamu faaliyetlerini geliştirmesi, turistik değerlerin korunmasıdır (Yoon vd. 2001; Ko ve Stewart 2002; Teye vd. 2002; Kuvan ve Akan 2005; Pappas 2008). Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkileri ise; gürültü ve trafik karmaşası oluşturmaları, turistik faaliyetlerin doğal çevreye zarar vermesi, çevre kirliliğini arttırması, doğal kaynakları olumsuz etkilemesi ve turistik değerlere zarar vermesidir (Yoon vd. 2001; Ko ve Stewart 2002; Teye vd. 2002; Kuvan ve Akan 2005; Pappas 2008).

Son yıllarda çalışmaların çoğu turizm gelişmelerinin etkisini, yerel halk üzerinde incelemiştir (Ko ve

Stewart 2002). Turizm literatüründe bölge halkının turizm algılamaları çeşitlidir (Yoon vd. 2001). Yöre halkı turizmin destinasyonda sebep olduğu problemler gibi faydalarının da farkındadır (Kuvan ve Akan 2005). Yöre halkının bir kısmı turizmin hem pozitif hemde negatif etkiye sahip olduğunu (Liu ve Var 1986) bir kısmı turizmin sosyal, kültür ve çevre üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu, diğer bir kısmı bölge ekonomisi, kamu hizmetleri ve/veya çevre üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu düşüncesindedir (Yoon vd. 2001). Buradan hareketle, turizm etkilerine yönelik yöre halkının tutumlarını, ekonomik, sosyal ve çevre üzerindeki tutumlar olarak gruplandırmak mümkündür (Kuvan ve Akan 2005).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, turizmde önemli bir yere sahip olan Pamukkale’de turizmin çevre üzerindeki etkileri incelenerek, turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada öncelikle termal turizmin bir parçası olarak Pamukkale yöresinde anket çalışması yapılmış, Pamukkale’deki yöre halkının demografik durumları incelenmiştir. Daha sonra termal turizm destinasyonu olarak Pamukkale’deki turizmin çevre üzerindeki etkileri değerlendirilerek, yöre halkının turizm faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri ile ilgili genel tutumları ortaya konmuş ve turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Otel işletmelerinde, turizmdeki gelişmelerinin desteklenmesi ile turizmin çevre üzerindeki etkileri arasında bir ilişki olduğu varsayılarak, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri ile turizmin gelişmesinin desteklenmesi arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₂: Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkileri ile turizmin gelişmesinin desteklenmesi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, ikincil veriler incelenmiş, ikinci aşamada ise alan araştırması ile veriler toplanmıştır. Alan araştırmasında veri toplama yöntemi olarak, anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunun ön sayfasında çalışmanın amacı kısaca açıklandıktan sonra, çalışmanın sadece bilimsel amaçla yapılacağı ve sonuçların kesinlikle gizli tutulacağı özellikle belirtilmiştir. Anket formu iki temel bölümden oluşmak-

tadır. Anket formunun ilk bölümünün oluşturulmasında, öncelikle konuyla ilgili bilimsel alanda yer alan araştırmalar incelenmiş ve Yoon vd. (2001); Ko ve Stewart (2002); Teye vd. (2002); Kuvan ve Akan (2005) ve Pappas’ın (2008) yaptıkları çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmada turizmin çevre üzerindeki etkileri 18 ifade ile, turizmdeki gelişmelerin desteklenip desteklenmediği ise 6 ifade ile ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ankete katılan yöre halkına ait demografik sorular bulunmaktadır. Demografik sorular anket formunun sonunda yer almıştır. Bu çalışmada örnekleme dahil olan kişilerin düşüncelerini öğrenmek için nicel verilere dayalı araştırmalarda yaygın olarak kullanılan likert tutum ölçeği kullanılmıştır. Likert tipi ölçek maddeleri 3, 5 veya 7 seçenekli olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada özgün biçiminde olduğu gibi Likert’in beşli ölçeği (Tezbaşaran 1997) tercih edilmiştir. Turizmin çevre üzerindeki etkileri belirlenmesinde “kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, ne katılıyorum ne katılmıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” ifadeleri ve turizmdeki gelişmelerin desteklenip desteklenmediği ise “kesinlikle destekliyorum, destekliyorum, ne destekliyorum ne desteklemiyorum, desteklemiyorum, kesinlikle desteklemiyorum” verilerek katılımcıların her tutum ifadesini katılma derecesine göre işaretlemesi istenmiştir.

Alan araştırmasının temel noktasını oluşturan anket çalışmasında geçerli sonuçlar alabilmek için öncelikle ön uygulama yapılmıştır. Çalışmanın ön uygulaması yöre halkı ile karşılıklı görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Karşılıklı görüşmelerde yöre halkının, sorulara nasıl reaksiyon gösterdikleri incelenmiş, nerelerde tereddüt ettikleri ve anlaşılmayan kısımların olup olmadığı sorulmuş ve yöre halkının soruları algılama düzeyleri dikkate alınmıştır. Anket formunun genel güvenilirlik testi sonucunda alpha değeri 0,8130 olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, elde edilen verilerin genel Cronbach alpha’sı Nunnally’in belirttiği 0,8 düzeyinin (Nunnally 1967) üzerinde gerçekleştiğinden, anket formunun iç uyumun kabul edilebilir düzeyin üzerinde olduğunu göstermektedir. Ön uygulamanın ardından anket formuna son şekli verilerek, Pamukkale’de yaşayan yöre halkına bu anket uygulanmıştır. Anketler yüzyüze görüşülerek yapılmaya çalışılmıştır. Pamukkale’deki turistik gelişmelerin çevre üzerindeki etkilerine belirlemeye yönelik olarak, anket yoluyla toplanan veriler, sosyal bilimler için geliştirilmiş olan SPSS 13.0 (Sosyal Bilimler İçin İ-

tatistik Programı) adlı istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Öncelikle anketler kontrol edilerek tam olarak doldurulup doldurulmadığı, cevapların belli bir şekilde devam edip etmediği incelenmiştir. Uç değerler ve eksik veriler incelenmiştir. Eksik cevap oranı %10'un üzerinde ise sorun arz etmektedir (Altunışık vd. 2002). Yanıtlayıcı kaynaklı eksik verilerin incelenmesinde eksik verilerin gözlemlere rasgele mi saçıldığı yoksa belirgin bir yapı mı oluşturduğu ve eksik verilerin ne kadar sıklıkla karşılaşıldığının araştırılmalıdır (Karaatlı 2005). Eksik verilerin rasgele olup olmadığının incelenmesinde tam olan gözlemler dikkate alarak hesaplanan aritmetik ortalamalar (Listwise) ile tüm değerleri dikkate alarak hesaplanan aritmetik ortalamalar (All Values) dikkate alındığında iki grup arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. İstatistiksel süreçte analizlere başlamadan önce verilerin dağılımının normal yada normale yakın olması gerekmektedir. Veri setinin normal dağılıp dağılmadığı verilerin normal dağılım grafiğine, saplı kutu grafiğine bakılarak ve Kolmogorov-Smirnov testi yapılarak tespit edilmiştir.

Güvenilirliğin kesin olarak belirlenmesi, veri azaltımı yapılabilmesi, içsel geçerliliğin saptanması ve ifadelerin anlamlı gruplar arasında sağlanması için faktör analizi uygulanmıştır. Çok değişkenli tekniklerin uygulamasında önemli rol oynayan faktör analizi, değişkenler arasında ilişki yapısını analiz etmek için kullanılmaktadır (Hair vd. 2006). Faktör analizinin yapılması için gerekli minimum örneklem büyüklüğü hakkında çok değişik düşünceler vardır (MacCallum vd. 1999). Faktör analizinde örneklem büyüklüğünün 50'den daha az olması durumunda analiz sağlıklı sonuç vermemekte bu yüzden örneklem büyüklüğünün 100 ve daha üstü olması gerekmektedir (Hair vd. 2006). Bu çalışmada örneklem büyüklüğü 100'ün üzerinde olduğundan faktör analizi uygulanmıştır. Verilere uygulanan faktör analizinde varimax seçeneği kullanılmış ve elde edilen scree plot grafiğinin analiz edilmesi ile öz değerleri (Eigenvalue>1) birin üzerinde olan veriler değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanında faktör analizinin uygunluğuna karar vermek için anti-image, coefficients ve KMO and Barlett's Test of Sphericity seçeneği kullanılmıştır. Bunun sonucunda her bir değişkenin MSA değerlerinin 0,50'nin üstünde olduğu görülmüştür. Verilerdeki değişkenler arasında korelasyonda birçok değer minimum koşulun üstündedir. Sonuç olarak bu

testler, faktör analizinin verilere uygulanabileceğini belirtmektedir.

Her bir değişkenin en az yarı varyansını açıklaması gerekmektedir, bu yüzden ortak varyans değerleri 0,50'nin üstünde çıktığından herhangi bir işleme tabi tutulmamıştır. Bazı değişkenler kompleks bir yapıda olduğundan öncelikle bir ifade çıkarılmış tekrar incelenmiş sonra diğer bir ifade çıkarılmış ve en son olarak da diğer bir ifade çıkarılmıştır. Sonuçta kalan değişkenlerin kompleks yapıda olmadığı görülmüş ve başka bir değişkenin çıkarılmasına gerek kalmamıştır. 150 ve üzerinde gözlemler için faktör yükünün 0,45 ve üzerinde olması gerekir ve 0,50 üzerinde ise oldukça iyi kabul edilir (Hair vd. 2006). Bu çalışmada dönüştürülmüş bileşenler matrisinde daha yoğun ilişkiyi göstermek amacıyla 0,40 ve altındaki faktör yükleri dikkate alınmamıştır.

Hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Modelin anlamlı olup olmadığını test etmek için Anova tablosundaki F ve Sig. değerleri modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını, R Kare bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesini, standartlaştırılmış beta değerleri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri etkileme durumlarını ve Beta değerleri bağımsız değişkenlerin önem sırasını göstermektedir. En yüksek Beta değerine sahip olan değişken, en önemli bağımsız değişkendir. Modelleri incelemeyen önce bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığı belirlenmelidir. Bunun için modelde çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını gösteren varyans artış faktörü (variance inflation factor) ve tolerans değerine bakılmalıdır. VIF, değişkenler arasındaki ilişkilerde yüksek korelasyonun test açısından bir soruna neden olup olmadığını göstermektedir. VIF değerleri 10'dan küçük olduğunda ve tolerans değerleri 0,10'dan büyük olduğunda çoklu bağlantı sorununun ortaya çıkmadığı görülmektedir (Hair vd. 2006). Durbin-Watson modeli de hataların bağımsızlığının (otokorelasyon) olup olmadığını göstermekte (Özdamar 2002) ve otokorelasyonun büyük olması, modelin geçersizliğini ifade etmektedir. Durbin-Watson testi değeri 0 ile 4 arasında değişmekte, sıfıra yakın değerler aşırı pozitif korelasyonu, 4'e yakın olanlar aşırı negatif korelasyonu, 2'ye yakın olanlar ise otokorelasyonun olmadığını gösterir (Öztürk 2005). Durbin-Watson testi değerinin 1,5 ile 2,5 arasında olması arzulanır ve bu otokorelasyonun olmadığını belirtir (Öztürk 2005).

Araştırmanın evrenini Pamukkale kasabasında yaşayan yöre halkı oluşturmaktadır. Yöre halkından kendilerine anket uygulanmasını kabul eden 244 kişi ise çalışmanın örneklemini teşkil etmiştir. Araştırmanın veri toplama aşamasında, bölgedeki tüm yöre halkı ile görüşülmeye çalışılmış, anket teklifini kabul eden kişilere anket uygulanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Anket çalışmasında karşılıklı görüşme ile 244 katılımcıdan cevap alınmıştır. Bu anketlerin 20 tanesi gerektiği gibi doldurulmadığı için değerlendirilmemiştir. Analiz 224 anket formu üzerinden yapılmıştır. Pamukkale kasabasında oturan yöre halkının demografik bulguları Tablo 2'de belirtilmektedir. Anket formunu dolduran katılımcıların %26'sı kadınlardan, %74'ü erkeklerden oluşmaktadır. Bu durumda katılımcıların 57 tanesi kadın, 162 tanesi erkektir. Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde bu katılımcıların 80 tanesinin ilköğretim, 78 tanesinin lise, 48 tanesinin lisans diploması olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda katılımcıların %38,8'si ilköğretim, %37,9'u lise ve geriye kalan 23,3'ü üniversite eğitimi almışlardır. Katılımcıların yaşları dikkate alındığında 61 kişinin 25 yaşından küçük, 46 kişinin 26-30 yaş arasında, 43 kişinin 31-35 yaş arasında, 27 kişinin 36-40 yaş arasında, 20 kişinin 41-45 yaş arasında, geriye kalan kişilerin yani 22 kişinin 46 yaşından büyük olduğu görülmüştür. Bu katılımcılar yüzdesel olarak değerlendirildiğinde %27,9'unun 25 yaşından küçük, %21'inin 26-30 yaş arasında, %19,6'sının 31-35 yaş arasında, %12,3'ünün 36-40 yaş arasında, %9,1'inin 41-45 yaş arasında, geriye kalan kişilerin %10,1'inin 46 yaşından büyük katılımcılardan olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların eğitimine bakıldığında turizm eğitimi almış kişi sayısı 39, turizm ile ilgili eğitim almayan kişi sayısı 164 kişidir. Bu sayılar yüzdesel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların %19,2'sinin turizm ve otelcilik eğitimi aldığı, diğer %80,8'inin turizm ve otelcilik eğitimi almadığı görülmektedir. Katılımcıların gelirleri dikkate alındığında, 84 tanesi 600 TL'den daha az gelire sahip, 99 tanesi 600-1.499 TL arası gelire sahip geriye kalan 31 tanesi ise 1.500 TL'den daha fazla gelire sahiptir. Yüzdesel olarak %39,3'ü 600 TL'den daha az gelire sahip, %46,3'ü 600-1.499 TL arası gelire sahip geriye kalan %14,5'i ise 1.500 TL'den daha fazla gelire sahiptir. Katılımcıların aile üyelerinden turizmde çalışanlar dikkate alındığında 76 katılımcının aile üyelerinden biri turizmde çalışmakta iken 141 ka-

tılımcının aile üyelerinden herhangi biri turizmde çalışmamaktadır. Yüzde olarak düşünüldüğünde katılımcıların %35'inin aile üyelerinden biri turizmde çalışmakta iken, %65'inin aile üyelerinden birini turizmde çalışmadığı tespit edilmiştir. Anket yapılan katılımcıların 131 tanesi evli, geriye kalan 84 kişi ise bekadır. Dolayısıyla anketi dolduran katılımcıların %60,9'u evli, %39,1'i bekadır. Ka-

Tablo 2. Demografik Bulgular

Demografik Faktörler	Sayı	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Bayan	57	26,0
Bay	162	74,0
<i>Öğrenim Durumu</i>		
İlkokul-Ortaokul	80	38,8
Lise	78	37,9
Üniversite	48	23,3
<i>Yaş</i>		
25 yaş ve altı	61	27,9
26-30	46	21,0
31-35	43	19,6
36-40	27	12,3
41-45	20	9,1
46 yaş ve üstü	22	10,1
<i>Gelir</i>		
600 TL'den az	84	39,3
600-1.499	99	46,3
1.500 ve üstü	31	14,5
<i>Aile üyelerinden turizmde çalışan</i>		
Evet	76	35,0
Hayır	141	65,0
<i>Eğitiminiz</i>		
Turizm-Otelcilik		
Evet	39	19,2
Hayır	164	80,8
<i>Medeni durum</i>		
Evet	131	60,9
Hayır	84	39,1
<i>Doğum yeri</i>		
Pamukkale	109	50,7
Diğer	106	49,3
<i>Pamukkale</i>		
1-5	49	23,7
6-10	35	16,9
11-15	17	8,2
16-20	32	15,5
21-25	15	7,2
26-30	10	4,8
31-35	14	6,8
36-40	12	5,8
41 ve üstü	23	11,1

tılımcıların Pamukkale’de yaşam süresi dikkate alındığında 49 kişinin 1-5 yıl arası, 35 kişinin 6-10 yıl arası, 17 kişinin 11-15 yıl arası, 32 kişinin 16-20 yıl arası, 15 kişinin 21-25 yıl arası, 10 kişinin 26-30 yıl arası, 14 kişinin 31-35 yıl arası, 12 kişinin 36-40 yıl arası ve geriye kalan 23 kişinin 41 yıl ve üstü zamandan beri Pamukkale’de yaşadıkları belirlenmiştir.

SPSS 13.0 programı kullanılarak, kodlanmış verilere güvenilirlik testi (Cronbach alpha) uygulanmıştır. Anket formunun, genel güvenilirlik testi sonucunda p değeri 0,001, buna bağlı olarak Cronbach Alpha değerinin 0,8343 olduğu görülmüştür. Test sonucunda verilerin genel Cronbach alpha’sı Nunnally’in sosyal bilimler araştırmaları için belirttiği 0,8 düzeyinin (Nunnally 1967) üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle ölçek güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyin üzerinde olduğu ve elde edilen verilerin güvenilir olduğunu ifade eder. Bu bilgilere göre ölçek oldukça güvenilir bir ölçektir.

Güvenilirliğin kesin olarak belirlenmesi, veri azaltımı yapılabilmesi ve içsel geçerliliğin saptanması amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Bu çalışmada örneklem büyüklüğünün 100’ün üzerinde olduğundan faktör analizi uygulanmış ve Barlett testi sonucu 1485,150 ve p 0,001 düzeyi ile Kaiser-Meyer-Olkin örneklem değeri 0,826 olarak gerçekleşmiştir ki bu değer kabul edilebilir sınırların içindedir. Bu bilgilere göre Kaiser-Meyer-Olkin örneklem değeri iyi olarak yorumlanabilir. Verilere uygulanan faktör analizinde varimax seçeneği kullanılmış ve elde edilen scree plot grafiğinin analiz edilmesi ile öz değerleri (Eigenvalue>1) birin üzerinde olan veriler değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanında faktör analizinin uygunluğuna karar vermek için anti-image, coefficients ve KMO and Barlett’s Test of Sphericity seçeneği kullanılmıştır. Bunun sonucunda her bir değişkenin MSA değerleri 0,50’nin üstünde olduğu görülmüştür. Verilerdeki değişkenler arasında korelasyonda birçok değer minimum koşulun üstündedir. Barlett’s Test of Sphericity sig. değeri 0,001 olması nedeniyle anlamlıdır. Sonuç olarak bu testler faktör analizinin verilere uygulanabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında 0,45 veya üstü varyansı açıklaması dikkate alındığında bunu 2 boyutun gerçekleştirdiği görülmektedir. Her bir değişkenin en az yarı varyansını açıklaması gerekmektedir, bu yüzden ortak varyans değerleri 0,50’nin üstünde çıktığından herhangi bir işleme tabi tutulmamıştır. Bazı değişkenler kompleks bir yapıda olduğundan ön-

celikle bir ifade çıkarılmış tekrar incelenmiş sonra diğer bir ifade çıkarılmış ve en son olarak da diğer bir ifade çıkarılmıştır. Sonuçta kalan değişkenlerin kompleks yapıda olmadığı görülmüş ve başka bir değişkenin çıkarılmasına gerek kalmamıştır. Faktör analizi sonucunda ifadeler 2 değişken altında toplanmıştır.

Bu çalışmada dönüştürülmüş bileşenler matrisinde daha yoğun ilişkiyi göstermek amacıyla 0,45 ve altındaki faktör yükleri dikkate alınmamış ve faktör yüklerinin 0,472 ile 0,862 arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunun sonucunda değişkenler ile bileşenler yakın bir ilişkide olduğu görülmektedir. 15 değişken iki faktör altında, toplam varyansı 0,55428 oranında tanımlayarak oluşturduğu saptanmıştır. Bu toplam varyans kabul edilebilir sınırlar içerisindedir. Faktör analizinin sonucunda iki faktör belirlenmiş ve bu faktörlerin değişkenleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Elde edilen iki faktör olumlu ve olumsuz etkiler olarak adlandırılmıştır.

Birinci faktörün tanımladığı fark yüzdesi 32,588’dir ve sekiz değişken ile ifade edilmektedir. Bu faktörün altında bulunan değişkenler; turizm, gürültü ve trafik karmaşası oluşturur; oteller ve turistik faaliyetler, doğal çevreye zarar vermektedir; çevre üzerindeki etkisi olumsuzdur; çevre kirliliğini arttırmaktadır; doğal kaynakları olumsuz etkilemektedir; travertenlere zarar vermektedir; turizm faaliyetlerinin yapılması, travertenlere ciddi bir şekilde zarar vermektedir ve turizm işletmelerinin kullandığı yeraltı su kaynakları travertenlere ciddi bir şekilde zarar vermektedir. Değişkenler incelendiğinde birinci faktörün turizmin çevre üzerinde olumsuz etkileri ilgili olduğu anlaşılmaktadır. İkinci faktörün tanımladığı fark yüzdesi 22,840’dır ve yedi değişken ile ifade edilmektedir. Bu faktörün altında bulunan değişkenler; turizm, yöre halkı için daha çok park alanları sağlar; çevrenin farkındalığını ve değerini artırır; bölgenin imajını geliştirir ve korur, altyapı imkanlarını geliştirir; kamu faaliyetlerini geliştirir; travertenlerin korunmasına daha fazla önem verilmesini sağlar ve travertenler üzerindeki olumsuz etkiyi büyük ölçüde azaltmıştır. Değişkenler incelendiğinde faktörün turizmin çevre üzerinde olumlu etkileri ile ilgili ifadelerden oluşturduğu gözlemlenmektedir. Birinci faktörün ortalaması 2,98 ve ikinci faktörün ortalaması 3,85 olarak gerçekleşmiştir. Otel işletmesinde en yüksek ortalama turizmin çevre üzerinde olumlu etkileri olarak çıkmıştır. Yöre halkı en düşük ortalama turizmin çevre üzerinde olumsuz etkilerine vermişlerdir (5 en yüksek, 1 en düşük değer).

Tablo 3. Faktör Analizinin Özet Sonuçları

Faktörler	Faktör Yüklü	Öz değer	Tanımlanan Fark Yüzdesi	Alpha	Ortalama
<i>Olumsuz etkileri</i>		4,888	32,588	89,46	2,98
Turizm, gürültü ve trafik karmaşası oluşturur.	,841				
Oteller ve turistik faaliyetler, doğal çevreye zarar vermektedir.	,798				
Turizmin çevre üzerindeki etkisi olumsuzdur.	,695				
Turizm çevre kirliliğini arttırmaktadır.	,862				
Turizm, doğal kaynakları olumsuz etkilemektedir.	,744				
Turizm, travertenlere zarar vermektedir.	,627				
Turizm faaliyetlerin yapılması, travertenlere ciddi bir şekilde zarar vermektedir.	,775				
Turizm işletmelerinin kullandığı yeraltı su kaynakları travertenlere ciddi bir şekilde zarar vermektedir.	,688				
<i>Olumlu etkileri</i>		3,426	22,840	81,91	3,85
Turizm, yöre halkı için daha çok park alanları sağlar.	,472				
Turizm, çevrenin farkındalığını ve değerini artırır.	,650				
Turizm, bölgenin imajını geliştirir ve korur.	,817				
Turizm, altyapı imkanlarını geliştirir.	,789				
Turizm, kamu faaliyetlerini geliştirir.	,798				
Turizm, travertenlerin korunmasına daha fazla önem verilmesini sağlar.	,740				
Travertenlerin kullanımını kontrol altına alan önlemler sayesinde turizm, travertenler üzerindeki olumsuz etkiyi büyük ölçüde azaltmıştır.	,563				

Toplam Farkın Açıklanma Oranı= 0,55428 ve $p < 0,001$; Kaiser-Meyer-Olkin örneklem değeri =0,826

Aşağıdaki hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır.

H₁: Turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri ile turizmin gelişmesinin desteklenmesi arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₂: Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkileri ile turizmin gelişmesinin desteklenmesi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Pamukkale destinasyonunda turizmin çevre üzerindeki etkileri ile turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki, çoklu regresyon analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çoklu regresyon analizlerinin birinci aşamasında, turizmin desteklenmesi bağımlı değişkeni ile çevre üzerinde olumlu-olumsuz etkileri bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda, turizmin desteklenmesi etkileyen faktörlerin regresyon analizi sonuçları verilmektedir.

Turizm gelişmelerinin desteklenmesi bağımlı değişken olarak yer alırken, çevre üzerinde olumlu-

olumsuz etkileri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Tabloda görüldüğü gibi F değerinin 52,464, $p=,001$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği ve modelin bir bütün olarak her düzeyde anlamlı olduğunu görülmektedir. Parametrelere ait t istatistik değerlerinde, modele katılan çevre üzerinde olumlu-olumsuz etkileri değişkenlerinin (Sig.=<0,05) anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerin VIF değerleri 1,014'ten küçük olduğundan ve tolerans değerleri 0,986'dan büyük olduğundan çoklu bağlantı sorunu yoktur. Durbin-Watson testi değeri (1,621) 1,5 ile 2,5 arasında olduğundan otokorelasyon yoktur. Durbin-Watson testi sonucu, bu sonucun tesadüfi olmadığı ve gerçek durumu yansıttığı da kanıtlanmaktadır. Multiple R=,569 ve R Square=,324 olarak gerçekleşmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki önemlerini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesinin ,318 (R Square=,318) olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Tablo 4. Turizmdeki Gelişmelerin Desteklenmesi Etkileyen Faktörlerin Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t	Sig t	VIF
(Sabit)	2,012	8,292	,000	
Çevre Üzerinde Olumlu Etkiler	,541	9,673	,000	1,014
Çevre Üzerinde Olumsuz Etkiler	,124	2,208	,028	1,014
Çoklu Regresyon = ,569	R Kare = ,324	p = ,001	F =52,464	
Uyarlanmış R Kare = ,318	Durbin-Watson=1,621	VIF=Varyans Artış Faktörü		

Regresyon analizinde bağımlı değişkene bağlı olarak bağımsız değişkenlerin önem düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Sig. değerlerinin ve β (Beta) düzeylerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Sig. değerleri 0,05'ten küçük olanlar ve β (Beta) değerleri incelendiğinde turizm gelişmelerinin desteklenmesini değişkenlerin önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Bunlar turizmin çevre üzerinde olumlu-olumsuz etkileridir. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan bağımsız değişkenin turizmin çevre üzerinde olumlu etkileri olduğu H1 ($b = ,541$; $t = 9,673$; $p = ,000$) daha sonra olumsuz etkilerinin H2 ($b = ,124$; $t = 2,208$; $p = ,028$) geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre H1 ve H2 desteklenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Pamukkale yöresinde anket çalışması yapılmış, Pamukkale'deki yöre halkının demografik durumları incelenmiş, termal turizm destinasyonu olarak Pamukkale'deki turizmin çevre üzerindeki etkileri değerlendirilerek, yöre halkının turizm faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri ile ilgili genel tutumları ortaya konmuş ve turizmdeki gelişmelerin desteklenmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın birinci aşamasında, ikincil veriler incelenmiş, ikinci aşamada ise alan araştırması ile veriler toplanmıştır. Alan araştırmasında veri toplama yöntemi olarak, anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette, turizmin çevre üzerindeki etkileri 18 ifade ile turizmdeki gelişmelerin desteklenip desteklenmediği ise 6 ifade ile ele alınmıştır.

Güvenilirliğin kesin olarak belirlenmesi, veri azaltımı yapılabilmesi, içsel geçerliliğin saptanması ve ifadelerin anlamlı gruplar arasında sağlanması için faktör analizi uygulanmıştır. Hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Faktör analizinin sonucunda iki faktör belirlenmiş ve bu faktörlerin değişkenleri olumlu ve olumsuz etkiler olarak adlandırılmıştır. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan turizmin çevre üzerinde algılanan olumlu-olumsuz etkileri, iki faktör altında incelenmiştir. Ko ve Stewart (2002) ve Kuvan ve

Akan'ın (2005) yaptıkları çalışmalarda da, turizmin çevre üzerindeki etkileri, olumlu-olumsuz etkiler olarak incelendiklerinden, bu çalışma ile paralellik göstermektedir.

Çoklu regresyon analizinde, turizmin desteklenmesi bağımlı değişkeni ile çevre üzerinde olumlu-olumsuz etkileri bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki önemlerini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucunda, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesinin ,318 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sonuçta, turizm gelişmelerinin desteklenmesini her iki değişkenin önemli ölçüde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bunlar turizmin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileridir. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan bağımsız değişkenin turizmin çevre üzerindeki olumlu etkileri olduğu, daha sonra olumsuz etkilerinin geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre hipotezler desteklenmiştir.

Son yıllarda çalışmaların çoğu turizm gelişmelerinin etkisini, yerel halk üzerinde incelemiştir (Ko ve Stewart 2002) bu çalışmada da Pamukkale'de yaşayan yöre halkına anket uygulanmıştır. Pamukkale destinasyonunda turizmin çevre üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin turizm gelişmeleri ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Özellikle turizm gelişmelerinin yöre halkı tarafından desteklenmesinde, sırasıyla çevre üzerindeki olumlu etkiler ve çevre üzerindeki olumsuz etkiler belirleyici olmaktadır desteklenmektedir. Yoon vd. (2001) yaptığı çalışmada, turizmin çevre üzerindeki olumlu etkilerinin, yöre halkının turizmi desteklemesinde önemli bir rol oynadığını fakat turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin, turizmdeki gelişmelerin yöre halkı tarafından desteklenmesi seviyesini azalttığını ifade etmiştir.

Bu çalışmada turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin turizm gelişmelerinin desteklenmesinde önemli bir etken olarak çıkması, Pamukkale'de gelir kaynağı olarak turizmin önemli bir unsur olmasından kaynaklanabilir. Yöre halkı, yö-

renin turizm açısından çok önemli bir yere sahip olduğunu, yörenin turizm sayesinde gelişebileceğini ve zamanla çevre üzerindeki olumsuz etkinin azalabileceğini düşünmektedirler. Bu düşüncenin somut hale getirilmesi için, yöredeki çevre unsurlarının korunduğu sürece gelir kaynaklarının da devam edeceği vurgulanmalı ve yöre halkının bilinçli, gönüllü ve istekli olarak yöredeki çevresel değerlere sahip çıkmasının sağlanması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Yöre halkı turizmin destinasyonda sebep olduğu problemler gibi faydalarının da farkındadır (Kuvan ve Akan 2005). Yöre halkının bir kısmı turizmin hem pozitif hemde negatif etkiye sahip olduğunu (Liu ve Var 1986) bir kısmı turizmin çevre üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu, diğer bir kısmı çevre üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu düşüncesindedir (Yoon vd. 2001). Bu durumda yöre halkının turizmin çevre üzerindeki etkileri ile ilgili tutumları sonucunda turizmdeki gelişmeleri destekledikleri ortaya çıkarılabilecektir.

Araştırma sonuçları, turizmdeki gelişmelerin desteklenmesinde, turizmin çevre üzerinde etkilerinin önem verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yerel yönetimler açısından elde edilen bu sonuçlar değerlendirilecek olursa, turizm işletmelerinde çalışanların, esnafın ve yöre halkının turizmin olumsuz etkilerinin azaltılması konusunda eğitilmeleri, yörenin turizmdeki gelişmeleri bakımından önemli sonuçlar doğuracaktır.

Turizm işletmelerinin çevreye verebilecekleri zararların önlenmesi, bölge turizminin olumsuz etkilenmemesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle işletmelerin atık yönetimi ve çevreye duyarlı malzeme ile araç gereç kullanımları açısından bilgilendirilmeleri, yöredeki çevre değerlerinin korunmasına katkıda bulunacaktır. Pamukkale’de son yıllarda özellikle termal turizmin, bölge imajı açısından öne çıkan bir unsur olması, yöredeki sürdürülebilir turizm çabalarını daha da önemli hale getirmektedir. Yörede oldukça zengin olan yeraltı su kaynaklarının etkin ve kontrollü kullanımının sağlanması için yerel yönetimin yeni tedbirler alması gerekmektedir. Travertenlerin korunması ile ilgili alınan önlemlerdeki hassasiyet, sınırsız olmayan yeraltı su kaynaklarında gösterilmelidir.

Pamukkale destinasyonunun sürdürülebilir turizm açısından gelişmesini sağlamak için, turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması gerekmektedir. Olumsuz etkiler azaltılarak, turizmdeki gelişmelerin Pamukkale destinasyon yapı-

sına uygun olması ve süreklilik göstermesi, kaynakların sürdürülebilir gelişmesine destek sağlayacaktır. Sürdürülebilirlik açısından yönetsel süreç, çevre-insan iletişimde turizm kaynaklarının kullanımı, potansiyel müşterilerin yerel halkla ilişkileri ve sürdürülebilir turizm yönetimi içerisinde değerlendirilmelidir. Bu nedenlerden dolayı, Pamukkale destinasyonunun sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile yönetilmek zorunda olduğu söylenebilir.

Bu araştırma sınırlı bir bölgede yapıldığı için verilerin toplanması açısından bazı sıkıntılarla karşılaşmış ve araştırma çok geniş bir örneklem üzerinde yapılamamıştır. Bu açıdan bu çalışmanın, daha geniş bir örneklem ile yapılması durumunda, araştırma sonuçlarının genelleenebilme düzeyinin artırılacağı ve daha iyi sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Pamukkale ile ilgili daha sonraki araştırmalarda üzerinde durulması gereken konulardan biri turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinin belirlenmesi çalışmalarıdır. Ayrıca yöredeki çevresel unsurların korunmasında, bu araştırmada çok kapsamlı olarak ele alınmayan, yerel yönetimlerin, işletmelerin ve yöre halkının üzerine düşen görevlerin belirlenmesi, ortak çalışmalarının sağlanması ve sürdürülebilirlik açısından yapılabileceklerin ortaya konulması da bir başka araştırma konusu olabilecektir. Gelecekteki araştırmaların kapsamı bu yönde genişletebilir ve daha farklı bağımsız değişkenlerle ilişkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Clifton, J. ve Benson, A. (2006). Planning for Sustainable Ecotourism: The Case for Research Ecotourism in Developing Country Destinations, *Journal of Sustainable Tourism*, 14 (3): 238-254.
- Denizli Ticaret Odası (2007). *Ekonomik Yönü ile Denizli*. Denizli: Denizli Ticaret Odası Yayınları 34.
- Erdoğan, E. ve Aklanoğlu, F. (2008). Termal Turizm ve Afyon Gazlıgöl Örneği, *E-Journal of New World Sciences Academy*, 3 (1): 83-92.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Altıncı Baskı, New Jersey: Prentice Hall.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2006). *Turizm ve Çevre*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karaatlı, M. (2005). Verilerin Düzenlenmesi ve Gösterimi, İçinde Ş. Kalaycı (Editör), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 3-47). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Ko, D.W. ve Stewart W.P. (2002). A Structural Equation Model of Residents' Attitudes for Tourism Development, *Tourism Management*, 23: 521-530.

- Kuvan, Y. ve Akan, P. (2005). Residents' Attitudes Toward General and Forest-Related Impacts of Tourism: The Case of Belek, Antalya, *Tourism Management*, 26: 691-706.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2008). *www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E1034*, (25/02/2008).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi (2023), Ankara, *www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/189566_TTstrateji2023.pdf*, (06/10/2008).
- Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2008). *www.pamukkale.gov.tr/tr/content.aspx?id=5*, (18/01/2008).
- Liu, J. C. ve Var, T. (1986). Residents Attitudes Toward Tourism Impacts in Hawaii, *Annals of Tourism Research*, 13: 193-214.
- Maccallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S. ve Hong, S. (1999). Sample Size in Factor Analysis, *Psychological Methods*, 4 (1): 84-99.
- www.pamukkale.org.tr*, (30.03.2009).
- Nunnally, J. C. (1967). *Psychometric Theory*. New York: McGraw Hill.
- Ok, K. (2006). Multiple Criteria Activity Selection for Ecotourism Planning in İğneada, *Journal Of Agriculture&Forestry*, 30: 153-164.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Öztürk, E. (2005). Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli. İçinde Ş. Kalaycı (Editör), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, (ss. 259-272). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Pappas, N. V. (2008). City of Rhodes: Residents' Attitudes Toward Tourism Impacts and Development, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 13 (1): 51-70.
- Semenderoğlu, A., Durmuş, H. ve Güler, S. (1993). Pamukkale'nin Dünü, Bugünü, Yarını, *Çevre Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 8: 9-12.
- Teye, V., Sönmez, S. F. ve Sırakaya, E. (2002). Residents' Attitudes Toward Tourism Development, *Annals of Tourism Research*, 29 (3): 668-688.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Yoon, Y., Gursoy, D. ve Chen, J. S. (2001). Validating a Tourism Development Theory With Structural Equation Modeling, *Tourism Management*, 22 :363-372.
- Yuksel, F., Bramwell, B. ve Yuksel, A. (1999). Stakeholder Interviews and Tourism Planing at Pamukkale, Turkey, *Tourism Management*, 20: 351-360.